

امکان سنجی تحقق حق دسترسی به اطلاعات در پرتو حکمرانی مطلوب خاک در ایران

شیرین شیرازیان^{*۱}

shirazian.shirin@iau.ac.ir

سیده معصومه ذوالفقاری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲

چکیده

حق دسترسی به اطلاعات محیط زیستی ابزاری جهت نیل به حکمرانی مطلوب خاک می باشد. این حق مولود نوین پیشرفت جامعه بین الملل در حقوق محیط زیست و به رسمیت شناختن حق بر محیط زیست سالم در قوانین اکثر کشورهای است. با توجه به تأثیرگذاری حق دسترسی به اطلاعات در حفاظت از خاک کشور، مسأله ی پیش رو میزان توجه به قوانین این حوزه و ضمانت اجرای آنها از سوی حکمرانان می باشد. پژوهش حاضر به منظور بررسی این چالش، به شیوه توصیفی-تحلیلی صورت گرفته و براین یافته استوار است که خاک کشور به دلیل حکمرانی نامطلوب محیط زیستی دچار بحران شده است و بدون استفاده از ابزار حقوقی نمی توان بایسته های علمی را برای فائق آمدن بر بحران موجود، عملیاتی کرد. نتایج حاصل از این نوشتار بیانگر آن است که حق دسترسی به اطلاعات به اندازه کافی در قوانین کشور مورد تأکید قرار گرفته و این حق برای سیاستگذار و قانونگذار داخلی بیگانه نبوده است. لیکن به دلیل عدم مطالبه و پیگیری این حق توسط عموم و نیز تمایل سیستم حکمرانی کشور به حفظ فرهنگ اسرار گرایی، به این مواد قانونی توجه کافی نمی شود و از ضمانت اجرای کافی برخوردار نیستند؛ به همین دلایل این قوانین یا اصلاً اجرا نمی شوند و یا ناقص اجرا می شوند. با توجه به تأثیرگذاری حق مذکور در حفاظت و حمایت خاک برای آنکه شناسایی و ابتناء این حق در قوانین داخلی از فواید عملی برخوردار شود و در نهایت دستیابی به حکمرانی مطلوب خاک در کشور امکان پذیر گردد، بایسته است نهادهای حکومتی اعم از تقنینی، اجرایی و قضایی در ارتقاء وضعیت موجود همت گمارند.

واژه های کلیدی: دسترسی به اطلاعات، حکمرانی مطلوب، حفاظت خاک، قوانین محیط زیستی.

۱- استادیار گروه مدیریت محیط زیست، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. ^۳(مسوول مکاتبات)

۲- دانشجوی ارشد گروه مدیریت محیط زیست، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Feasibility of realizing the right of access to information in the light of Good Soil Governance in Iran

Shirin Shirazian ^{1*}
shirazian.shirin@iau.ac.ir
Seyede Masoumeh Zolfaghary ²

Date of Acceptance: May 29, 2024

Date of Submission: October 24, 2023

Abstract

The right of access to environmental information is a tool to achieve good soil governance. This right is a new birth of the progress of the international community in environmental rights and the recognition of the right to a healthy environment in the laws of most countries. Considering the impact of the right of access to information on the protection of the country's soil, the issue ahead is the amount of attention paid to the laws of this field and the guarantee of their implementation by the rulers. In order to investigate this challenge, the present research was carried out in a descriptive-analytical way and it is based on the finding that the country's soil has suffered a crisis due to unfavorable environmental governance and without using legal tools, it is not possible to meet the scientific requirements to overcome the crisis. existing operational. The results of this article show that the right to access information has been sufficiently emphasized in the laws of the country and this right was not alien to the domestic policy maker and legislator. However, due to the public's lack of awareness of the laws containing this right, as well as the desire of the country's governance system to preserve the culture of secrecy, these legal articles are not given enough attention and do not have sufficient enforcement guarantees, and for these reasons, these laws are not implemented at all. or incompletely implemented. Considering the influence of the mentioned right in the protection and protection of the soil, in order for the recognition and acceptance of this right in the domestic laws to have practical benefits, and finally to achieve the good governance of the soil in the country, it is necessary for the governmental institutions, including legislative, executive and Judiciary should strive to improve the existing situation.

Keywords: access to information, good governance, soil protection, environmental laws.

1- Assistant Professor, Department of Environmental Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. **(Corresponding Author)*

2- Master student, Department of Environmental Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

مقدمه

خاک و تخریب آن است از آنجایی که عوامل طبیعی و انسانی متعددی در تخریب خاک نقش دارند، حفاظت از خاک کاری پیچیده است که به مجموعه‌ای از مکانیسم‌های قانونی چند بعدی برای تنظیم همه عوامل کمک‌کننده نیاز دارد. موفقیت در حفاظت از خاک تا حد زیادی به یک سیستم حاکمیت خاک جامع و با عملکرد خوب بستگی دارد. (۴) حکمرانی مطلوب نیازمند چارچوبهای قانونی بی طرفانه ایست که غیر مغرضانه اجرا شوند. طبق تعریف سازمان ملل، حکمرانی مطلوب با هشت عامل مشارکت^۱، حاکمیت قانون^۲، شفافیت^۳، مسئولیت پذیری^۴، وفاق عمومی^۵، برابری و فراگیر بودن^۶، اثربخشی و کارایی^۷ و پاسخگویی^۸ سنجیده می شود. در بحث حکمرانی مطلوب حاکمیت قانون بیش از همه موارد باید مورد توجه قرار بگیرد. (۵) در سایه حاکمیت قانون دستیابی به سایر مؤلفه های حکمرانی مطلوب نیز امکان پذیر می گردد. هنگامی که صحبت از حاکمیت قانون محیط زیستی می شود، منظور ادغام نیازهای محیط زیستی با عناصر اساسی حاکمیت قانون می باشد که مبنایی برای بهبود حکمرانی محیط زیستی و اجرای ابعاد محیط زیستی تعهدات حقوق بشری، توسط افراد و جوامع در سراسر جهان فراهم می کند. حاکمیت قانون محیط زیستی بر سه مؤلفه حیاتی بنا شده است: چارچوب های قانونی قوی، نهادهای مؤثر سیاسی، اداری و قضایی، دسترسی به اطلاعات و دادخواهی. (۶)

نقش دسترسی به اطلاعات در حفاظت از خاک:

در بخش قبلی دسترسی به اطلاعات را به عنوان مؤلفه ای برای حاکمیت قانون بیان کردیم. لازم به ذکر است که حق دسترسی به اسناد و اطلاعات همانند سایر حقوق بشر و شهروندی، تنظیم کننده ی روابط بین افراد و دولت می باشد و تأثیر بسزایی در

خاک به دلیل نقش روزافزون در مسائل توسعه جهانی نظیر امنیت غذایی و ارائه خدمات زیست بومی، دارای اهمیت شگرفی است. تهدیدات محیط زیستی خاک، ناشی از دوپدیده مهم فرسایش و آلودگی است. براساس آخرین آمارهای ارائه شده میزان فرسایش خاک در ایران حدود ۱۶/۴ تن در سال در هکتار است، بزرگی این عدد را در مقایسه با میانگین فرسایش سالیانه خاک در جهان که ۲/۲ تن در هکتار است، می توان دریافت. این مقدار بالغ بر ۷ برابر متوسط جهانی آن است. علاوه بر این، نتایج پایش آلودگی خاک انجام شده توسط سازمان حفاظت محیط زیست در سال های ۱۳۹۹-۱۴۰۰، گویای آن است که بالغ بر ۶۰ درصد موارد آلودگی در خاکهای دارای کاربری صنعتی و کشاورزی شناسایی شده است. در خصوص منابع آلاینده نتایج نشان می دهد که عامل آلودگی خاک در بیش از ۲۶۰ درصد موارد پایش شده ناشی از پسماند است. بعد از آن منبع فاضلاب با تعداد موارد آلودگی حدود ۲۱ درصد از تعداد کل آلودگی های کشف شده در جایگاه دوم منابع آلوده کننده خاک گزارش شده است. (۱) و در استانهای نفت خیز، آلودگیهای خاک ناشی از منابع نفتی، بر دیگر منابع آلودگی خاک، پیشتازی می کند. در مجموع، مدیریت و بهره برداری از منابع خاک و جلوگیری از آلودگی و تخریب آن یکی از مهمترین چالش های حال و آینده کشورهای در حال توسعه به ویژه کشورهای واقع در منطقه خشک و نیمه خشک از جمله ایران به شمار می رود.

اصطلاح حکمرانی مطلوب خاک در خط مشی های مدیریت، حفاظت و بهره برداری پایدار از خاک کشور در ماده یک، در قالب «استقرار حکمرانی مطلوب، یکپارچه و جامع منابع خاک در کشور» بیان شده است. (۲) حکمرانی خاک شامل سیاستها، استراتژیها و فرآیندهای تصمیم‌گیری دولت‌ها در مورد نحوه استفاده از خاک است. همچنین اداره خاک مستلزم همکاری بین المللی، ملی و منطقه ای بین دولت ها، صنایع و شهروندان است. (۳) هدف از حکمرانی مطلوب در محیط زیست دستیابی به توسعه متوازن و پایدار است. هنگامی که از استفاده پایدار خاک صحبت می شود، منظور ایجاد توازن بین تشکیل

- 1- Participation
- 2- Rule of Law
- 3- Transparency
- 4- Responsiveness
- 5- Consensus Oriented
- 6- Equity and Inclusiveness
- 7- Effectiveness and Efficiency
- 8- Accountability

تعیین سیاستهای محیط زیست کشور در سطح کلان مشارکت داشته باشند.

امروزه اجماع بر آن است که باید به جامعه این فرصت را داد که در اصلاحات خط مشی ها و قوانین محیط زیستی دولت ها درگیر شود. با توجه به این موضوع که جوامع محلی توانمند به دلیل شناخت بهتر نیازهای منطقه و مشکلات خویش مهمترین محور توسعه می باشند و همراهی دانش بومی ایشان با دانش نوین، بهترین راهکار برای مدیریت و رفع مشکلات عرصه های منابع طبیعی می باشد. در مورد خاک نیز لازم است که جامعه از وضع موجود تخریب خاک، چگونگی تأثیر خاک بر تولید و تأثیر تخریب خاک بر رفاه کلی محیط زیست، آگاهی لازم را داشته باشد. دسترسی به اطلاعات در مورد نیاز به استفاده پایدار از منابع خاک می تواند در حساس کردن ذینفعان مختلف به ویژه جمعیت روستایی موثر باشد. بنابراین لازم است اطلاعات و تجزیه و تحلیل مشکلات وضع فعلی تخریب خاک کشور به منظور درک شدت و میزان هر یک از فرایندهای ویژه یعنی فرسایش آبی، فرسایش بادی، حرکت توده ای غرقابی، نمک های مازاد، تخریب شیمیایی، تخریب فیزیکی و تخریب بیولوژیکی، در دسترس عموم قرارگیرد مفاهیم کلیدی مانند «بهره برداری پایدار خاک» و «یکپارچگی اکولوژیک خاک»^۱ باید به دقت و به طور کامل برای جامعه تشریح شود. (۸)

برابر بندهای «ط» و «ک» ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶، حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی و ارتقای بهداشت و آموزش عمومی، کنترل و پیشگیری از بیماری ها و آفت های فراگیر و مقابله و کاهش اثرات حوادث طبیعی و بحران های عمومی در زمره امور حاکمیتی است. دولت در این راستا مبادرت به ارائه ی خدمات عموم و نظارت بر فعالیت های اشخاص می نماید. بنابراین حفاظت کارآمد از محیط زیست به عنوان یکی از اهداف حاکمیتی دولت، مستلزم آن است که همه ارکان دولت در این امر به عنوان یکی از وظایف سازمانی خود مشارکت داشته باشد. با وجود آنکه برنامه های هم تنظیمی، خودتنظیمی و داوطلبانه (۹) از ابزارهای مقرون به صرفه برای حاکمیت حفاظت خاک هستند که

شکل گیری نظام سیاسی مردم سالار، سازوکارهای دولت قانونمدار و دستیابی به حکمرانی مطلوب دارد. با پیشرفت فناوری و اقتصاد و تأثیرات اجتناب ناپذیر آن بر محیط زیست و نیاز غیر قابل انکار جامعه ی بشری به محیط زیست سالم، دسترسی به اطلاعات به عنوان زیربنای حاکمیت قانون و بالتبع دستیابی به حکمرانی مطلوب بسیار مهم و حیاتی می شود که نیازمند بررسی دقیق است. مسلم است که همکاری در زمینه ی حفاظت از محیط زیست نیازمند وجود اطلاعات کافی در این زمینه است، در واقع اطلاعات مربوط به محیط زیست، پیش شرط تحقق سایر اصول مربوط به محیط زیست می باشد. منطقی به نظر نمی رسد که در عصر اینترنت و داده انتظار داشت که ذینفعان بدون آگاهی و داشتن اطلاعات کافی توان همکاری و حتی تمایلی برای مشارکت در حفاظت خاک داشته باشند. پس با این پیش فرض دسترسی به اطلاعات خاک ضروری به نظر می رسد که ارائه این اطلاعات که غالباً در اختیار دولتها می باشد، می تواند به دوشیوه فعال یا منفعل صورت پذیرد. در روش دسترسی فعال به اطلاعات محیط زیستی، مقامات عمومی بایستی اطلاعات، لیست های کاربردی، دفاتر ثبت یا فایلها، بانکهای اطلاعات الکترونیکی، گزارشهای ملی و یک سیستم انتشار آلاینده ها و ثبت انتقال آلاینده ها از اشخاص خصوصی یا دیگر تأسیسات مربوطه را در اختیار داشته باشند، این اطلاعات را به روز نمایند و انتشار دهند. درحالیکه در شیوه دسترسی منفعل به اطلاعات، نهادهای دولتی بایستی به درخواستهای اشخاص یا سازمانهای غیر دولتی پاسخ دهند و اطلاعات محیط زیستی را با درخواست آنها تدارک ببینند. پاسخ نهادهای دولتی بایستی به شکلی که درخواست گردیده - نوشتاری، دیجیتالی، نموداری و غیره - باشد مگر اینکه فقط به صورتی دیگر قابلیت در دسترس قرار گرفتن را داشته باشد و دولت وظیفه دارد اسناد واقعی (و نه فقط خلاصه و تشریح آن) اطلاعات را فراهم نماید. (۷) بدیهی است که این شفافیت اداری فقط در وضعیت تحقق دموکراسی و به تبع آن اراده مشارکت عمومی در اداره امور کشور امکان پذیر است. هنگامی که مردم به اطلاعات لازم دسترسی داشته باشند، می توانند در شناسایی علل آلودگی محیط زیست سهم داشته باشند و در نتیجه در

1- soil ecological integrity

سیاسی، ساختار، سلسله مراتب، جایگاه و حدود قدرت سیاسی دولت و تعیین و تضمین کننده ی حقوق شهروندان است، لازم به ذکر است که رویکرد عالی ترین سند حقوقی ایران در مورد آزادی اطلاعات حمایت ضمنی از این آزادی می باشد که به سبب نقش کلیدی خود مقدمه و لازمه اجرای بسیاری از اصول قانون اساسی است. برای مثال، تکالیف دولت به موجب اصل ۳ قانون اساسی ارتباط وثیق و بسیار تنگاتنگی با آزادی اطلاعات دارند، به نحوی که عمل به آنها جز با شناسایی حق دسترسی افراد به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی ممکن نیست. (۱۱) مطابق این اصل دولت وظیفه دارد آگاهی های عمومی را در همه زمینه ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه های گروهی و وسایل دیگر بالا ببرد و همه امکانات خود را برای رسیدن به هدف مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به کار گیرد. این تکالیف همان مبانی و توجیهاات آزادی اطلاعات هستند که در کشورهای مختلف برای توجیه حمایت از آزادی اطلاعات مورد توجه هستند.

مطابق اصل ۵۰ قانون اساسی ایران «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از این رو فعالیتهای اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.» تصریح ضرورت حفاظت محیط زیست در قانون اساسی به اساسی ساختن و متعین شدن آن به عنوان یک اصل می انجامد. در این اصل حفاظت محیط زیست به عنوان تکلیف و وظیفه همگانی پذیرفته شده است، از آنجا که حق و تکلیف دو مفهوم متلازم و جدانشدنی از یکدیگر هستند و این تلازم دو سویه است، مسلماً نمی توان از فردی بدون پذیرش حق دسترسی به اطلاعات ضروری و کافی در مورد موضوعی، ایفای درست تکلیف حفاظت از آن موضوع را خواستار شد.

سیاست های کلی نظام درباره محیط زیست به آن جهت از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است که براساس قانون اساسی، سیاست های کلی در حوزه های مختلف پس از ابلاغ رهبری به عنوان یکی از مهمترین اسناد بالادستی روشنگر و هدایتگر

در ابعاد وسیعتر حقوق محیط زیست ایران نیز کاربرد دارد. بر اساس ماده قانونی ذکر شده حفاظت از محیط زیست در ایران مبتنی بر رویکرد فرماندهی و کنترل است که فقط از طریق سازمان های دولتی اعمال می شود.

سازکارهای حقوق محیط زیست نباید بر حوزه های خاص و معدودی متمرکز بوده و صرفاً به حل و فصل برخی مشکلات خاص محیط زیستی بپردازد. چرا که الگوی زندگی اجتماعی بشر همه حوزه های محیط زیستی را تحت تأثیر قرار داده و مشکلات فراگیری را ایجاد کرده است که این مشکلات همه بخشهای اجتماعی را فرا می گیرد و نظام حقوقی بدون توجه به این مسائل نمی تواند موفقیت لازم را در حفاظت محیط زیست به دست آورد. از این رو با این دیدگاه که کلیه قوانین دربردارنده ی حق دسترسی به اطلاعات می توانند در حفاظت و حمایت خاک کشور و دسترسی به حکمرانی مطلوب خاک راهگشا باشند، در این ادامه ی آن نوشتار به بررسی و تحلیل این قوانین پرداخته خواهد شد.

قوانین منافی اسرار گرایی سیستم حکمرانی در ایران:

فرهنگ اسرار گرایی در سویی مخالف با شفافیت که از ارکان حکمرانی مطلوب به شمار می آید قرار دارد. حق دسترسی آزاد به اطلاعات در حقوق عمومی و اداری از مؤلفه هایی شفافیت شناخته می شود که در نهایت تحقق این مؤلفه ها از یک سو سبب گسترش شفافیت، تقویت اعتماد عمومی، مشارکت عمومی و دموکراسی و از سویی دیگر، سبب کاهش فرهنگ اسرار گرایی می گردد. جامعه آگاه مانع خودکامگی ها و اعمال خودسرانه حکومت می شود و خود را محق می داند که تصمیمات حکومتی را به چالش بکشد زیرا بر این امر واقف است که صاحبان اصلی اطلاعات محیط زیستی که در اختیار حکومت قرار دارد مردم هستند و دادن حق به ذیحق از مصادیق عدالت است. از سویی دیگر این حقیقت که هیچ کس به دانش مطلق دسترسی ندارد، دلالت بر این امر دارد که قوانین و تصمیمات مجاز به بحث عمومی هستند. (۱۰) این مشارکت عمومی در فرایند قانونگذاری می تواند موجب کاهش خطای قانونگذاری در حوزه قوانین محیط زیستی شود. با در نظر گیری این مهم که قانون اساسی کشورها تعریف کننده ی اصول

قوانین و برنامه های کشور است. (۱۲) براساس این سیاستها «مدیریت جامع هماهنگ و نظام مند منابع حیاتی از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی مبتنی بر توان و پایداری زیست بوم با افزایش ظرفیت ها و توانمندیهای حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی» به عنوان یک رویکرد حفاظتی پیش بینی و ابلاغ گردیده است در این رویکرد به نظام دموکراسی مشارکتی به عنوان نسخه مدیریت زیست محیطی اشاره شده است. با این وجود همچنان نقش محوری دولت در مقایسه با مدل های دیگر سیاست گذاری زیست محیطی از جمله مدل مشارکت عمومی یا مدل حفاظت منهای دولت پر رنگ دیده شده است، پر رنگ شدن هرچه بیشتر نقش دولت موجب به حاشیه راندن سایر گروه های ذینفع و کم رنگ ساختن مشارکت مردمی می گردد. هر چه ساختار حکمرانی متمرکزتر و به وضوح سلسله مراتبی باشد، حکومت، دارای انگیزه بیشتری برای وادار کردن دیگران به حفظ اسرار خواهد بود. درحقیقت ساختار قدرت و منافی که ایجاد می کند، انگیزه های وادار کردن دیگران به حفظ اسرار یا اجازه دسترسی را توضیح می دهد. (۱۳) در بند ۷ این سیاست ابلاغی مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر بیابان زایی، گرد و غبار به ویژه ریزگردها، خشکسالی و در بند ۱۴ گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست محیطی جامعه، ذکر شده است. با دقت در بندهای این سیاست به این نتیجه می رسیم که قانونگذار محترم به پیوستگی مسأله خاک (هنگامی که به موضوع بیابان زایی و خشکسالی اشاره می کند). با گسترش سطح دانش محیط زیستی برای دستیابی به مدیریت جامع مشارکتی خاک واقف است و این مسأله را مد نظر قرار داده است لازم به بالا بردن سطح دانش محیط زیستی مردم در خصوص خاک این است که اطلاعات در دسترس آنها قرار گیرد.

حق مطالبه ی اطلاعات محیط زیستی توسط شهروندان:

مطالبه گری درخواست مردم و شهروندان از مسئولین و حاکمان برای رسیدن به حقوق به حق خود و احقاق آرمان های ایده آل و از جمله ویژگی های بارز جوامع حق مدار است. جوامع حق مدار بر خلاف جوامع تکلیف مدار از دولت و

حاکم درخواست پاسخگویی، رسیدگی و تامین نیازهای خود را دارند و لذا دولت ها را مکلف به پاسخگویی می نمایند. مطالبه گری از ابتدایی ترین حقوق انسان ها محسوب می شود که در بسیاری از قوانین داخلی و بین الملل به صورت مستقیم و غیرمستقیم به آن پرداخته شده است. در این بخش از مقاله به تبیین و بررسی قوانینی خواهیم پرداخت که مطابق آنها حق دسترسی عموم به اطلاعات در مورد خاک کشور قابل مطالبه است. در ایران قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات که در سال ۱۳۸۷ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب شد (۱۴) با دارا بودن چهار آیین نامه اجرایی به لحاظ اطلاق آن، قلمرو موضوعی گسترده ای داشته و موضوعات محیط زیستی از جمله خاک را نیز شامل می شود. البته این قانون را باید قانونی اولیه دانست که با استانداردهای جهانی فاصله دارد و نظر به تصویب آن در بستری از سنت های اسرارگرایانه در همین بستر هم باید اجرا شود و نباید مورد نقدی بلندپروازانه قرار گیرد. با وجود وضع این قانون در فضایی کاملاً محافظه کارانه، اجرای آن را می توان گامی به سوی تحقق حق ها و آزادی های فردی، گروهی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دانست. به موجب قانون فوق الذکر «هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آنکه قانون منع کرده باشد» و «مؤسسات عمومی مکلفند اطلاعات موضوع این قانون را در حداقل زمان ممکن و بدون تبعیض در دسترس مردم قرار دهند». قانون انتشار ... در بند الف ماده ۱، اطلاعات را چنین توصیف می کند «هر نوع داده که در اسناد مندرج باشد یا به صورت نرم افزاری ذخیره گردیده و یا به هر وسیله دیگری ضبط شده باشد»، بنابراین تعریف، اطلاعات محیط زیستی از جمله اطلاعات خاک نیز در این دسته قرار می گیرند. این قانون در بند د ماده ۱، مؤسسات عمومی را سازمانها و نهادهای وابسته به حکومت به معنای عام کلمه شامل تمام ارکان و اجزای آن که در مجموعه قوانین جمهوری اسلامی ایران آمده است، می داند. در آئین نامه اجرایی، بند ح از ماده ۱، سازمانها و نهادهای وابسته به حکومت به معنای عام آن عبارتند از دستگاههای اجرایی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری، نهادهای انقلابی، نیروهای

انجمنهای خیریه و دولت. بنابراین شخص شامل شخص حقیقی (که آن را انسان و شخص طبیعی هم می نامند.) و شخص حقوقی می شود. (۱۵)

در فصل چهارم این قانون استثنائاتی را در خصوص دسترسی به اطلاعات وارد می داند، آنچه در حوزه محیط زیست از موارد ذکر شده در این فصل می توان در حوزه استثنائات تصور کرد، مواردی است که اطلاعات محیط زیستی جزو اسناد و اطلاعات طبقه بندی شده (اسرار دولتی) قرارگیرد یا در اختیار قرار دادن اطلاعات درخواست شده، متضمن ورود خسارت مالی یا تجاری برای افراد باشد و یا نهایتاً به امنیت و آسایش عمومی لطمه وارد کند. چالشی که در این خصوص پیش خواهد آمد این است که محدوده اسرار دولتی باید توسط مؤسسات عمومی و خصوصی مشخص شود و این محدوده باید به اطلاع عموم برسد، تا از اعمال نظر سلیقه ای توسط مؤسسات در این خصوص جلوگیری شود. در خصوص محرمانه بودن اطلاعات تجاری و صنعتی نیز اشاره به کنوانسیون آرهوس^۱ در این خصوص به عنوان یک نمونه بین المللی مفید فایده خواهد بود در این کنوانسیون بین المللی زمانی که اطلاعات محیط زیستی مربوط به انتشار گازهای گلخانه ای باشد، دلیل محرمانه بودن اطلاعات تجاری و صنعتی برای عدم ارائه اطلاعات مردود خواهد بود. با در نظر گیری این مورد که در دو سوی این قانون حکومت و عموم جامعه قرار دارند و بر کسی پوشیده نیست که قدرت در سوی حکومت برتری چشمگیری دارد، وجود استثنائاتی این چنینی در قانون که امکان تفسیر موسع از سوی افراد مسئول ارائه اطلاعات را فراهم می کند، عملاً مانعی بزرگ در راه رسیدن به هدف دسترسی به اطلاعات محیط زیستی است.

مطابق این قانون و به موجب ماده ۱۸ کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به دستور رئیس جمهور تشکیل می-

مسلم، قوای قضائیه و مقننه و مؤسسات، شرکتهای سازمانها، نهادهای وابسته به آنها و بنیادها و مؤسساتی که زیر نظر مقام معظم رهبری اداره می شوند با رعایت تبصره ذیل ماده (۱۰) قانون و همچنین هر مؤسسه، شرکت یا نهادی که تمام یا بیش از پنجاه درصد سهام آن متعلق به دولت یا حکومت که در مجموعه قوانین جمهوری اسلامی ایران آمده است بنابراین وزارت جهاد کشاورزی و سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان دو نهاد مسئول در حفاظت از خاک کشور به موجب قانون حفاظت از خاک مصوب ۱۳۹۸، موظفند اطلاعات مرتبط با خاک کشور را در دسترس عموم قرار دهند. با بررسی مقررات قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و آئین نامه اجرائی، آن ملاحظه می شود که مکانیسم اصلی نحوه ی ارائه اطلاعات و کسب آن در این قانون صرفنظر از متفرعات و گستره قلمرو آنها، به دو طریق صورت می گیرد. یکی اینکه مقامات عمومی، اطلاعات درخواستی اشخاص حقیقی یا حقوقی را در اختیارشان قرار می دهند و دیگری اینکه مقامات مسئول اداری به ابتکار اطلاعاتی را که در اختیار دارند با رعایت ممنوعیتهای قانونی اطلاع رسانی می کنند. با در نظر گیری شیوه نگارش ماده ی ۵ قانون انتشار... که مؤسسات عمومی را مکلف به در دسترس قراردادن اطلاعات موضوع این قانون می کند، می توان دریافت که نحوه در اختیار قراردادن اطلاعات خاک توسط دو نهاد مسئول در این خصوص باید به شیوه ایجاد دسترسی فعال باشد.

از موضوعات بسیار مهم در مقوله دسترسی آزاد به اطلاعات، اشخاصی است که می توانند از دستیابی به این اطلاعات برخوردار شوند، ماده ۲ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در معرفی اشخاصی که حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد می گوید: «هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آنکه قانون منع کرده باشد. استفاده از اطلاعات عمومی یا انتشار آنها تابع قوانین و مقررات مربوط خواهد بود.» شاید در بدایت امر چنان به ذهن متبادر گردد که منظور از هر شخص ایرانی، هر فرد ایرانی است یعنی فرد حقیقی، ولی با توجه به تعریف اصطلاحی و حقوقی شخص، که کسی که موضوع حق قرار گیرد مانند انسان و شرکت تجاری و

1- CONVENTION ON ACCESS TO INFORMATION, PUBLIC PARTICIPATION IN DECISION-MAKING AND ACCESS TO JUSTICE IN ENVIRONMENTAL MATTERS 1998

باید به درخواست دسترسی به اطلاعات در سریعترین زمان ممکن پاسخ دهند و در هر صورت مدت زمان پاسخ نمی تواند حداکثر بیش از ده روز از زمان دریافت درخواست باشد.» اطلاعات عمومی جهت دسترسی سایر شهروندان در سامانه منتشر می شود. در این سامانه در فهرست سازمان ها قوه مقننه، قوه مجریه، قوه قضاییه، استانداری ها، شهرداری ها، مؤسسات خصوصی ارائه دهنده خدمات عمومی و سایر مؤسسات مشمول قرار می گیرند. با توجه به مسئولیت دو نهاد سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت جهاد کشاورزی مطابق قانون حفاظت از خاک مصوب ۱۳۹۸، انتظار می رود اطلاعات مرتبط با خاک برای شهروندان ایرانی روی این سامانه قابل دسترسی باشند. هر چند عدم پیش بینی سازوکار مناسب برای شکایت علیه نهادهای مستنکف از ارائه اطلاعات و برخورد دوگانه با نهادهای تحت شمول از چالش های پیش روی این قانون است.

قانون دیگری که انتظار می رود در زمینه دسترسی به اطلاعات خاک مفید فایده واقع شود، قانون حفاظت از خاک می باشد؛ نکته ای که بایسته است مطمح نظر قرار گیرد این است که هر دو قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و قانون حفاظت از خاک از قوانین جدید در کشور ما هستند. قانون حفاظت از خاک با پیشینه ای نسبتاً طولانی در سال ۱۳۹۸ تصویب شد. (۱۷) در ماده ۱ این قانون اصطلاحات مهم تعریف می شود و خاک را این گونه تعریف می کند: «پیکره ای طبیعی، متحول و پویا که حاصل مجموعه ای از واکنش های فیزیکی، شیمیایی و زیستی است و متأثر از آب، اقلیم و موجودات زنده در طی زمان بر روی پوسته زمین یا سنگ مادر به وجود می آید. این تعریف شامل خاک درجا و رسوبی نیز می شود.» این تعریف جامع گستره ای وسیع از انواع خاک را در بر می گیرد.

در این قانون ابزارهای پیشگیرانه و واکنشی از جمله: ارزش گذاری خاک در حساب ملی، جبران تخریب خاک، مقررات تولید مواد شیمیایی و استفاده از آنها در کشاورزی، کنترل آلودگی، ممنوعیت هدررفت خاک، ممنوعیت صادرات خاک، شعب دادگاه تخصصی برای نقض مقررات مربوط به خاک پیش بینی شده است. به دلیل کمبود اطلاعات علمی و فنی در مورد

شود که وظیفه ی آن ارائه گزارش سالانه درخصوص فعالیتهای خود و میزان اجرای این قانون توسط مؤسسات مشمول به مجلس شورای اسلامی و رئیس جمهور می باشد، بنابراین این کمیسیون که به نظر می آید به عنوان نهادی برای نظارت بر نحوه صحیح اجرای این قانون پیش بینی شده است، هیچ سازو کار و الزامی جهت ارائه عملکرد خود به عموم جامعه ندارد و علاوه بر آن ترکیب این کمیسیون کاملاً دولتی است و تفکر غالب فرهنگ اسرارگرایی همچنان در تدوین این قانون مشاهده می گردد. یکی از وظایف مهم در شرح وظایف این کنوانسیون ایجاد وحدت رویه می باشد. «چنانچه مؤسسات مشمول، قانون در پاسخ به درخواستهای شهروندان با ابهام و تردید مواجه باشند، موظف به استعلام از کمیسیون می باشند. کمیسیون نیز در صورت اطلاع از وجود اختلاف رویه در رایاه اطلاعات، رأساً می تواند نسبت به ایجاد وحدت رویه اقدام کند. مصوبات و تصمیمات کمیسیون برای همه مؤسسات مشمول لازم الاتباع است.» ایجاد وحدت رویه از وظایف خاص دیوان عالی کشور و دیوان عدالت اداری به عنوان عالی ترین مراجع قضائی و اداری کشور است و هیئت عمومی این دو نهاد عالی در موارد اختلاف خاص بین محاکم و یا شعب دیوان نظرشان به صورت رأی وحدت رویه اعلام می شود. اما نکته حائز اهمیت اینجاست که ریاست کمیسیونی که اجازه ی ایجاد وحدت رویه را دارد، بر عهده وزارت ارشاد است، به نظر می رسد درک درستی از مفهوم گستره ی اطلاعاتی مد نظر این قانون و تخصصی بودن این اطلاعات وجود نداشته است و اعضای کمیسیون نیز مسئولین رده بالا هستند که نه تنها تخصص ندارند، وقت کافی نیز برای این کار ندارند و جای خالی متخصصانی که وقت کافی برای حضور و اظهار نظر کارشناسی داشته باشند در کمیسیون احساس می شود.

در راستای اهداف این قانون، سامانه ملی انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات با این شعار که هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات مؤسسات عمومی و خصوصی را دارد، ایجاد شده است. (۱۶) شهروندان می توانند پس از ثبت نام رایگان، درخواست اطلاعات خود را برای دستگاهها و مؤسسات مرتبط و فعال در این سامانه ثبت نمایند. «مؤسسات عمومی یا خصوصی

کجا نشأت می‌گیرند و خاکها و گیاهان به چه چیزی نیاز دارند. استفاده بهینه از خاک در راستای بررسی ظرفیت بیماری‌زایی خاک و تأمین امنیت غذایی و توسعه پایدار مدنظر این ماده و نیز دستیابی به حکمرانی مطلوب خاک، بدون یاری کشاورزان، اندیشمندان و متخصصان علوم ذکر شده در این ماده دست یافتنی نیست؛ هنگامی که قانون، وزارت کشاورزی را مکلف به تهیه بانک ملی خاک و نقشه پهنه بندی خاک می‌نماید، چنانچه این اطلاعات در دسترس ذینفعان و متخصصان قرار نگیرد در حقیقت اهداف مدنظر قانونگذار از این ماده محقق نخواهد شد. در صورتی که اطلاعات مرتبط با خاک که توسط وزارت کشاورزی تهیه می‌شود به آسانی در اختیار کشاورزان و دانشجویان و سایر ذینفعان نباشد، نمی‌توان انتظار دستیابی به حفاظت پایدار خاک و حفظ امنیت غذایی را داشت و همانگونه که در بخش‌های پیشین گفته شد رویکرد جامعه جهانی نیز این است که اطلاعات خاک در سایت‌های بین‌المللی در اختیار عموم قرار گیرد.

آموزش عمومی و حرفه‌ای نیز در زمینه آگاهی از حفاظت از خاک ضروری است، اما قانون حفاظت از خاک الزامات قابل توجهی را برای آموزش و آموزش صحیح فراهم نمی‌کند، بلکه صرفاً سازمان صدا و سیما را به پخش برنامه‌هایی در این زمینه ترغیب می‌کند. به طور کلی این قانون، تنها به سازمان‌های دولتی قدرت می‌دهد و هیچ نقشی برای نهادهای دولتی و خصوصی غیردولتی مانند شهرداری‌ها، اتحادیه‌های کشاورزان و سازمان‌های غیردولتی قائل نیست.

مطابق قانون حفاظت از خاک باید آیین‌نامه‌های اجرایی قانون توسط وزارت جهاد کشاورزی با همکاری سازمان حفاظت از محیط زیست، وزارت بهداشت و سازمان برنامه و بودجه ظرف شش ماه تدوین شود، آنچه مشاهده می‌شود این است که با گذشت چهار سال از تصویب این قانون هنوز آیین‌نامه‌ای تصویب نشده است، هر چند مطابق رأی دیوان عدالت اداری «وفق ماده دوم قانون مدنی، قوانین پانزده روز پس از انتشار در سراسر کشور لازم الاجراست، قانون یاد شده نیز برای تمامی دستگاه‌ها و مقامات اجرایی لازم‌الرعايه می‌باشد و عدم صدور دستورالعمل اجرایی نمی‌تواند مانع اجرای قانون باشد.» عدم

خاک در ایران، این قانون الزاماتی را برای نقشه برداری خاک، پایش و بررسی منظم، توسعه اطلاعات علمی خاک و بانک اطلاعاتی ملی برای خاک‌ها را نیز پیش‌بینی کرده است.

از نظر نهادی، وزارت کشاورزی بیشترین مسئولیت را در اجرای این قانون بر عهده گرفته است. کنترل آلودگی خاک، پایش سیستماتیک و هشدار به نهادهای آلاینده به سازمان حفاظت محیط زیست واگذار شده است که با انجام این کار، ممکن است بدون هشدار قبلی در شرایط اضطراری خطرناک، فعالیت آلاینده را متوقف کند. با این وجود، این قانون مکانیسم نهادی برای همکاری بین بخشی این دونهاده مسئول حفاظت از خاک ایجاد نمی‌کند. سازمان برنامه و بودجه، سازمان استاندارد، دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده (۵) [قانون مدیریت خدمات کشوری](#)، وزارتخانه‌های بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نیرو، صنعت، معدن و تجارت و سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، سازمان صدا و سیما و جمهوری اسلامی ایران، سایر رسانه‌های دولتی و همچنین شعب تخصصی دادگاهها دیگر نهادهای مسئول در این قانون هستند. مطابق ماده ۷ این قانون، وزارت کشاورزی «به منظور کنترل کیفیت مطالعات خاک‌شناسی و جلوگیری از انجام مطالعات موازی و تکراری خاک‌شناسی، وزارت مکلف به انجام موارد ذیل است:

الف) تهیه دستورالعمل مطالعات خاک‌شناسی و تناسب اراضی و ابلاغ آن

ب) ایجاد بانک ملی اطلاعات خاک کشور

پ) تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی خاک کشور از نظر کانی‌شناسی، زیست‌محیطی و زمین‌شناسی پزشکی و کشاورزی برای استفاده بهینه از خاک در راستای بررسی ظرفیت بیماری‌زایی خاک و تأمین امنیت غذایی و توسعه پایدار با در نظر گرفتن ساختار زمین‌شناختی و شیمیایی زمین (ژئوشیمیایی) کشور با همکاری سازمان، وزارتخانه‌های بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نیرو، صنعت، معدن و تجارت و سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور»

در رویکرد مشترک زمین‌شناسی کشاورزی، دانشمندان، کشاورزان و متخصصان از یکدیگر می‌آموزند که مواد مغذی از

جمهور، امضا و ابلاغ شد که وفق مقدمه آن، منشور به استناد اصل ۱۳۴ قانون اساسی و به مثابه برنامه و خط مشی دولت، برای رعایت و پیشبرد حقوق اساسی ملت ایران ارائه شده است. (۱۸) منشور حقوق شهروندی، هیچیک از تشریفات تصویب قوانین عادی شامل تهیه طرح یا لایحه، تصویب در مجلس و تأیید شورای نگهبان را طی نکرده و از این منظر، قانون عادی نیست. اما سوای این نظرگاه شکلی، از منظر ماهوی و محتوا به مثابه قانون عادی است، چه اینکه مفاد منشور نخست، همان مفاد اسناد حقوق بشری و کنوانسیونها و میثاقهای بین المللی از جمله میثاقین است که نظر به تصویب برخی از این اسناد توسط قوه مقننه، از جمله قوانین عادی محسوب می شوند. کما اینکه مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر هم، نیاز به تصویب در کشورها نداشته و برای همه دولتها الزامی است. به بیان بهتر، محتوای منشور پیش از این، در قوانین عادی متعددی بیان شده است و در واقع، منشور در اینجا رویکرد تجمیعی داشته است. دوم، همین مفاد پیش از این، به دفعات در قوانین عادی مربوطه و مصوب مجلس آمده اند. بنابراین، صرف نظر از عدم قانونیت شکلی منشور، باید اذعان کرد که تقریباً همه مفاد منشور، قبلاً در قوانین عادی آمده است که در انتهای متن منشور ابلاغی، بیان شده است. (۱۹) در این منشور در مجموع ۲۲ حق به عنوان حقوق شهروندی ذکر می شود که یکی از این حقوق، « حق محیط زیست سالم و توسعه پایدار است.» در ماده ۱۱۲ ذیل حق مذکور با استناد به اصل ۵۰ قانون اساسی، گسترش فرهنگ حمایت از محیط زیست را حق شهروندان می داند، همچنین در ماده ۱۱۳ می گوید: هر شهروند حق بهره مندی از محیط زیست سالم را دارا می باشد. بنابراین این منشور ضمن پذیرفتن حق بر محیط زیست سالم، این نکته را خاطر نشان می کند که که لازمه اجرای اصل ۵۰ قانون اساسی که در آن که حفاظت از محیط زیست وظیفه همگانی دانسته شده است، گسترش فرهنگ حمایت از محیط زیست است. فرهنگ سازی، زیرساخت و اساس کار حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی و تأثیرگذارترین راهکار درپیش روی جوامع است. برای این که فرهنگ سازی مثبت انجام پذیرد و یا فرهنگ منفی از جامعه رخت بریندد و یا اصلاحاتی در فرهنگ

تصویب آیین نامه اجرایی برای قانون حفاظت از خاک دلیلی بر عدم رعایت آن از سوی دستگاههای مسئول نمی باشد، لیکن نمی توان منکر این موضوع شد که مانعی در راه اجرایی شدن آن، عامل متروک شدن و ضربه ای بر پیکر این قانون جوان خواهد بود.

درخصوص قانون حفاظت از خاک نیز « خط مشی های مدیریت، حفاظت و بهره برداری پایدار از خاک کشور» به پیشنهاد وزارت جهاد کشاورزی و با همکاری سازمان حفاظت از محیط زیست به استناد ماده (۲) قانون حفاظت از خاک تصویب شد. تصمیم دولت یا حکومت در مواجهه با یک موضوع، چالش یا یک مسئله، خط مشی حکومت است. خط مشی گذاری، تداعی کننده اقدامات حکومت در اداره صحیح امور عمومی و تعبیری گره خورده با حکومت، جامعه و مسائل عمومی آن می باشد. در بند ۱ این تصویب نامه "استقرار حکمرانی مطلوب، یکپارچه و جامع منابع خاک کشور" ذکر شده است. حاکمیت قانون محیط زیستی از مؤلفه های حکمرانی مطلوب محیط زیستی است و از آنجاکه دسترسی به اطلاعات رکن لازمه حاکمیت قانون محیط زیستی می باشد می توان این گونه استدلال کرد که دستیابی به حکمرانی مطلوب خاک کشور که مد نظر تصویب نامه فوق الذکر است، بدون دسترسی به اطلاعات محیط زیستی خاک محال به نظر می رسد.

در بند ۲ این تصویب نامه به "افزایش آگاهی های عمومی و آموزش های رسمی و غیر رسمی در زمینه ارزش و اهمیت خاک" اشاره شده است که اتفاقاً نگاه قانونگذار در این خصوص قابل توجه است که بلافاصله پس از بند ۱ که استقرار حکمرانی مطلوب در آن بیان شده است، افزایش آگاهی عمومی در بند ۲ بیان شده است، گویا قانونگذار واقف بر این مطلب است که برای تحقق اهداف مد نظر بند ۱ بایسته است اطلاعات مرتبط با خاک در دسترس عموم مردم قرار گیرد.

در ادامه ذکر قوانینی که به روند مطالبه گری شهروندان در دسترسی به اطلاعات راهگشا هستند، می توان گفت با توجه به اینکه قوه مجریه اختیار تعیین خط مشی و سیاست ملی یا سیاستگذاری و برنامه ریزی عمومی را در کشور برعهده دارد. از این رو منشور حقوق شهروندی در ۱۲۰ ماده، توسط رئیس

مؤثر آنها در فعالیتهای مرتبط با مبارزه با بیابان زایی از طریق آموزش و فرهنگ سازی، توسعه ظرفیت آنها و همچنین معطوف کردن آنها بر اثرات و پیامدهای کوتاه مدت و بلند مدت بیابان زایی و خشکسالی بر روند زندگی آنها و به خصوص نسلهای آینده می باشد. در برنامه اقدام ملی ایران برای مبارزه با بیابان زایی در بخش سوم با عنوان «برنامه های تقویت مشارکت عمومی» افزایش آگاهی عمومی در مورد بیابان ها و بیابان زایی، بهبود بهره وری از طریق افزایش دانش عمومی، بازنگری در برنامه درسی آموزشی و ترویجی، تسهیل دسترسی به اطلاعات و فناوری های جدید برای افراد محلی به عنوان برنامه هایی ذکر شده اند که ایران در راستای رسیدن به اهداف مدنظر کنوانسیون قصد انجام آنها را دارد. همان گونه که ذکر شد، تسهیل دسترسی به اطلاعات به صراحت به عنوان برنامه ای ملی در خصوص حفاظت از خاک کشور مدنظر قرار گرفته است.

پیامدهای تغییرات آب و هوا شامل تشدید فرایندهای بیابان زایی و فرسایش؛ همچنین، تغییرات غیرقابل بازگشت در اکوسیستم است که به طور مستقیم و غیر مستقیم خاک را نیز تحت تأثیر قرار می دهد. از جمله مهمترین اقدامات صورت گرفته برای مواجهه با این معضل، تصویب کنوانسیون چهارچوب تغییرات آب و هوایی UNFCCC و در پی آن، پروتکل کیوتو و همچنین، توافقنامه پاریس است. در ماده ۶ کنوانسیون تغییر اقلیم با عنوان «آموزش، تربیت، آگاهی های عمومی» از اعضا می خواهد در سطح ملی و در صورت اقتضاء در سطح منطقه ای، توسعه، اجرا و تبادل برنامه هایی برای آموزش و آگاهی عمومی، دسترسی عمومی به اطلاعات، شرکت عموم مردم در مقابله با تغییرات آب و هوا و اثرات آن و توسعه واکنش های مناسب در این زمینه را طبق قوانین و مقررات ملی ترغیب و تسهیل کند.

از سویی دیگر در کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییر آب و هوا اصطلاح اقدام برای توانمند سازی آب و هوا (ACE)^۲ را برای نشان دادن کار بر اساس ماده ۶

موجود رخ دهد تا در مسیر فرهنگ سازنده و مثبت قرار گیرد، لازم است نسبت به ظرفیت ها و امکانات و فلسفه ایجاد هر چیز اطلاع رسانی دقیق و کامل انجام پذیرد تا فرهنگ مصرف و بهره برداری از آن در مسیر درست و کمال باشد.

همچنین در این منشور در بخش (چ) با عنوان «حق دسترسی به اطلاعات» به صراحت در ماده ۳۰ عنوان شده است که «حق شهروندان است که به اطلاعات عمومی موجود در مؤسسات عمومی و مؤسسات خصوصی ارائه دهنده خدمات عمومی دسترسی داشته باشند. همه دستگاهها و نهادها موظف به انتشار مستمر اطلاعات غیر طبقه بندی شده و مورد نیاز جامعه می باشند.»

بدر نظر گیری این مهم که کنوانسیون های بین المللی مصوب مطابق ماده ۹ قانون مدنی^۱ به عنوان قوانین عادی در نظام حقوقی ایران ارزش گذاری می شوند و امروزه حفاظت از خاک مستلزم همکاری گسترده بین نهادهای بین المللی و ملی، همکاری دولت ها و سازمان های بین المللی و تعیین مسئولیت پذیرفته شده بین المللی حفاظت است، باید بررسی شود از دیدگاه حقوقی و قانونی، این کنوانسیون ها می توانند در خصوص حق دسترسی عموم به اطلاعات خاک کشور نقشی داشته باشند. مجلس شورای اسلامی تعدادی کنوانسیون بین المللی محیط زیستی مانند UNCCD، UNFCCC، CITES، UNCCD و همچنین پروتکل های کیوتو و مونترال را تصویب کرده است.

کنوانسیون مبارزه با بیابان زایی UNCCD (ماده ۵ و ۱۰) از کشورهای عضو می خواهد تا سیاستها، استراتژی ها و اولویت های خود را در قالب یک برنامه اقدام ملی برای تحقق اهداف کنوانسیون ایجاد کنند. در انجام این کار، سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری به عنوان مرجع ملی کنوانسیون، برنامه اقدام ملی برای مبارزه با بیابان زایی و کاهش اثرات خشکسالی (۱۳۸۲) را تهیه کرد، که از جمله اهداف آن ارتقاء حفاظت از خاک و کنترل فرسایش از طریق مدیریت پایدار و یکپارچه، گسترش و توسعه دانش و اطلاعات مردم، مشارکت سازنده و

۱- مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد در حکم قانون است.

باشند که انتظار می رود در ایجاد گفت‌وگوی بین‌المللی رو به رشد در مورد حفاظت و احیای خاک و شیوه‌های کشاورزی پایدار نقش آفرینی کنند. در حالی که FAOLEX و ECOLEX به عنوان پایگاه های دربرگیرنده قوانین و سیاست‌های ملی کشورها، شامل برخی قوانین در زمینه حفاظت از خاک و جلوگیری از تخریب خاک بودند، با این وجود به دلیل اهمیت خاک، کار گروه Soilex در آن زمان برای بازبینی و به‌روزرسانی پایگاه داده ها در مورد قوانین خاک که شامل تمام اسناد قانونی مرتبط با خاک در کشورهای مختلف است، تأسیس شد. Soilex قرار است به یک پایگاه داده جهانی در مورد قوانین ملی در زمینه حفاظت، حمایت و احیای خاک تبدیل شود تا دسترسی به اطلاعات مربوط به اسناد قانونی موجود را تسهیل کند و شکاف بین ذینفعان مختلف خاک را پر کند. این پلت فرم آنلاین جستجوی ابزارهای قانونی ملی خاک، درک زمینه های مختلف قانونی مربوط به مدیریت و حفاظت خاک، و تبادل تجربیات در زمینه حاکمیت خاک بین کشورها و مناطق را تسهیل می کند. بنابراین شاهد این رویکرد هستیم که یک سازمان بین‌المللی راه حل دستیابی به اهداف مدنظر منشور جهانی خاک را در این می بیند که اطلاعات مرتبط با خاک را هرچه بیشتر در دسترس عموم قرار دهد.

نتیجه گیری

نتایج تحقیقات، پژوهش ها و مطالعات کارشناسی بیانگر واقعیت تلخ بحرانی شدن وضعیت خاک درکشور می باشد، لذا ضرورت ایجاد می نماید برای رفع این معضل اقدام شود، ارائه راهکارهای حقوقی در زمینه حفاظت از منابع طبیعی به دلیل الزام آور بودن بایدهای حقوقی، می تواند کمک شایانی به حفاظت پایدار خاک نماید. با توجه به اینکه قانون محیط زیست کشور مبتنی بر نظام فرماندهی و کنترل دولتی است، متأسفانه امکان مشارکت ذینفعان خصوصی و غیردولتی در حکمرانی خاک وجود ندارد. از سویی دیگر، عدم دسترسی به اطلاعات و به دنبال آن فقدان مشارکت های فرابخشی نیز موجب تضعیف حاکمیت خاک می شود. با توجه به اینکه وابستگی به ابزارهای قانونی مبتنی بر دولت لزوماً همیشه کار نمی‌کند و بحران امروز خاک کشور شاهد این ادعاست بنابراین نیاز آشکار به توسعه

کنوانسیون و ماده ۱۲ موافقتنامه پاریس^۱ اتخاذ شده است. هدف کلی ACE این است که همه اعضای جامعه را برای مشارکت در اقدامات اقلیمی، از طریق شش عنصر ACE - آموزش تغییرات آب و هوا و افزایش آگاهی عمومی، آموزش های کاربردی کوتاه مدت، مشارکت عمومی، دسترسی عمومی به اطلاعات و همکاری بین‌المللی در مورد این موضوعات، توانمند سازد.

برنامه کاری گلاسکو درمورد اقدام برای توانمند سازی آب و هوا^۲ تصدیق می کند که برنامه کاری دوحه در مورد ماده ۶ کنوانسیون راهنمایی خوبی برای اقدام در اجرای عناصر شش گانه اقدام برای توانمند سازی آب و هوا ارائه کرده است. در بخش اجرایی خود در قسمت ۴ با عنوان دسترسی عمومی به اطلاعات در ماده ۲۱ از کشورها می خواهد به عنوان بخشی از برنامه های ملی خود برای اجرای کنوانسیون و موافقتنامه پاریس، و با در نظر گرفتن شرایط ملی، دسترسی عمومی به داده ها و اطلاعات را با ارائه اطلاعات در مورد ابتکارات، سیاست ها و نتایج اقدامات مربوط به تغییرات اقلیمی تسهیل کنند تا عموم و سایر ذینفعان را قادر باشند تغییرات آب و هوایی را درک کنند، به آنها رسیدگی کنند و پاسخ دهند و باید در این خصوص عواملی مانند کیفیت دسترسی به اینترنت، سطح سواد و تفاوت های زبانی را نیز در نظر گیرند.

منشور جهانی خاک^۳ در ژوئن ۲۰۱۵، در سال بین‌المللی خاک، توسط کشورهای عضو فائو در سی و نهمین نشست کنفرانس فائو، مورد بازنگری قرار گرفت و به اتفاق آرا به تصویب رسید. تدوین این دستورالعمل های تجدید نظر شده، به منظور اطمینان از این نکته است که "خاک ها به طور پایدار مدیریت می شوند و خاک های تخریب شده بازسازی یا احیا می شوند." و جامعه هدف اقدامات موجود در آن افراد و بخش خصوصی سازمان‌یافته، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی می

۱- طرف‌ها در اتخاذ تدابیر لازم برای ارتقای آموزش تغییرات آب و هوا، آموزش، آگاهی عمومی، مشارکت عمومی و دسترسی عمومی به اطلاعات، با درک اهمیت این مراحل با توجه به افزایش اقدامات تحت این موافقت‌نامه، همکاری خواهند کرد.

2- <https://unfccc.int/documents/310896>

3- FAO (2015). Revised World Soil Charter. FAO, Rome, Italy

- <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/168034>
4. (In Persian)
3. <https://www.fao.org/global-soil-partnership/resources/highlights/detail/en/c/1459432>
 4. International Yearbook of Soil Law and Policy, "Soil Protection Governance in Iran", Faryadi Masoud, Springer Nature Switzerland, 2022, p.351
 5. Badisar Seyyed Nasreddin, Ahmadi Seyyed Mohammad Sadegh, Modbaranjad Atefasadat. 2019. "Evaluation of good governance indicators in the water sector". Environmental Science and Technology, Vol. 22, pp.2758-286. (In Persian)
 6. Asia Pacific Issue Brief: SDG16, Human Rights and Environmental Rule of Law, March 2021. This brief - received input and peer review through the Asia Pacific regional Issue Based Coalition on Human Rights, Gender Equality and Women's Empowerment.
 7. Ansari Bagher, "The right to access information, freedom of information", Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance. 2018. 235 (In Persian)
 8. -----, "The existing and selected domestic laws and the proposed bill, the basics of the country's comprehensive land law bill", Tehran, Planning and Agricultural Economy Research Institute, 2008, 1(2) 238-239. (In Persian)
 9. Potoski M, Prakash A, "The regulation dilemma: cooperation and conflict in environmental governance". 2004. Public Adm Rev 64(2):152-163
 10. Krämer, L. "The EU, access to environmental information and the

چهارچوب حاکمیت مطلوب حفاظت از خاک به شدت احساس می شود. با توجه به اینکه خاک جزء اصلی اکوسیستم است و مطابق اصل ۵۰ همه شهروندان موظف به حفاظت از آن به منظور دستیابی به حیات اجتماعی رو به رشد خود و نسل های آینده می باشند، نهاد حاکمیتی موظف است شرایط دسترسی به اطلاعات در مورد خاک را برای شهروندان فراهم کند. زیرا حفاظت بدون داشتن اطلاعات کافی امری ناممکن به نظر می رسد. این نکته نیز قابل تأمل است که اگر حکمرانان امروز با محترم شمردن حق دسترسی به اطلاعات، مردم را تصمیم گیری در امور محیط زیستی مشارکت ندهند، مسلماً در آینده که تغییرات اقلیم جدی تر خواهد شد در بحث تاب آوری سرزمین و سازگاری با تغییرات نمی توانند توقع سطح مناسبی از همکاری و مشارکت مردمی داشته باشند. مطابق پژوهش های به عمل آمده در این نوشتار قوانین داخلی ایران به اندازه کافی دارای مواد قانونی در زمینه حق دسترسی به اطلاعات که در مورد موضوع خاک نیز قابل استناد است، می باشد، اما عدم تمایل حکومت به شفاف سازی در امور محیط زیستی، تمایل به اسرار گرایی و نامحرم دانستن مردم از سوی حکمرانان، عدم مطالبه حق دسترسی به اطلاعات از سوی عموم جامعه، نبودن ضمانت اجرای کافی در صورت استنکاف سیستم های حکمرانی از ارائه اطلاعات محیط زیستی می تواند از عوامل عدم دستیابی مردم به حق دسترسی به اطلاعات و به تبع آن فاصله گیری از رسیدن به آرمان حکمرانی مطلوب خاک باشد.

References

1. Elahe Soleimani, Reza Moasheri, "Investigating the operation of the Act on Soil Protection", 2022, Islamic Consultative Parliament Research Center, Basic studies (Environment group), 18646, 250. (In Persian)
2. Approval of the letter regarding the determination of policies for the management, protection and sustainable exploitation of the country's soil, 1400.

16. National system of dissemination and free access to information, <https://iranfoia.ir/>
17. Act on Soil protection, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1150865>
18. Charter of Citizen Rights, <https://president.ir/fa/96859>
19. Eftekharipour Zahra, Vahid Agah, "The position of the charter of citizenship rights in Iranian law sources".2017. Sepehresiasat magazine, fifth year, number 3. (In Persian)
- open society".2013. *ERA Forum* 14, 463-474
11. The Constitution of the Islamic Republic of Iran, https://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution
12. General environmental policies,1394, <https://www.leader.ir/fa/content/13865>
13. Robertson, K.G. "secrecy and open government", Macmillan press LTD,1999.
14. The law of publishing and free access to information,1388, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/780303>
15. Jafari Langroudi Mohammad Jafar, "Legal Terminology", Ganj Danesh, 6th edition, 1993. (In Persian)